

OBLAST PO ZLOMU MODERNE RESNIČNOSTI: LJUDJE IZ VASI MAKULEKE V JUŽNI AFRIKI

Povzetek: *Oblast kot moč obvladuje tako antropologe kot njihove "objekte raziskovanja". Mogoče jo je izslediti prek razkrivanja dogodkov na vseh področjih človeškega delovanja in umevanja, zato se ne zadržuje zgolj v t.i. klasični domeni "političnega" (v političnih institucijah). Seli se na prašne poti in med afriška grmičevja, v šolo iniciacije in kolibe vračev ter se razkriva prek dialogov, razmišljanj in komentarjev ljudi. Ljudje v pričujočem članku so posamezniki iz vasi Makuleke (Makuleke, Mabilique in Makahlule) v Severni provinci Republike Južne Afrike, s katerimi sem živela štiri mesece v letu 1999. Udeležba s participacijo razkrije, da je oblast nujno povezana z dojemanjem tistega, kar ljudje prepoznavamo kot resnično: v Makulekah je to skrivnostno delovanje poglavarja (preneseno na t.i. moderno institucijo CPA), z dojemanjem šole iniciacije kot skrivne združbe, ter s skrivnostnimi močmi vračev, ki ne samo sprejemajo duhove kot del resničnosti, temveč tudi upravljajo z resničnostmi, ki jih vplivi duhov preobrazijo. Vrača pripeljejo članek na njegov začetek: na vprašanje iniciacije antropologov v t.i. območja po zlomu moderne resničnosti, kjer vsakodnevno antropologovo delovanje v svetu "drugačnih" postane del procesa prepoznavanja in vedenja.*

Ključne besede: *Republika Južna Afrika, antropologija, terensko delo, oblast, politika, redefinicija "političnega".*

Pred vstopom v Makuleke v Severni provinci Republike Južne Afrike je potrebno umestiti ljudi iz vasi, pa tudi avtorico teksta, v južnoafriški okvir. Obenem je potrebno opozoriti na mišljenjski okvir, ki vodi avtorico med pisanjem, in ki jo je vodil med izvajanjem opazovanja z udeležbo v Makulekah.

* Mag. Jana Urh, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije

Uvodna razmišljanja: kratek sprehod po Južni Afriki

Južna Afrika je država različnosti. V danes demokratični Republiki Južni Afriki je leta 1996 na 1.219.090 kvadratnih kilometrih živelo 40.58 milijonov ljudi.¹ Od teh se jih je 76.7% opredelilo za Afričane ("African"), 10.9% za belce ("White"), 8.9% za "Coloured" (mešane) in 2.6% za ljudi indijsko/azijskega izvora ("Indian/Asian"). Populacija Južne Afrike sestoji iz etničnih skupin Nguni, Sotho-Tswana (South, North and West Sotho), Tsonga, Venda, Afrikaner, angleško govorečih, t.i. 'Coloured', Indijcev ter emigrantov iz preostalih predelov Afrike, Evrope in Azije. Tu so še predstavniki ljudstva Khoe in San. V Južni Afriki je enajst uradno priznanih jezikov; najpogosteje uporabljeni jeziki med prebivalstvom so Zulu (22.9%), Xhosa (17.9%), Afrikaans (14.4%), Pedi (9.2%) in angleški jezik (8.6%).

Težava z navedbo podatkov o populaciji Južne Afrike se začne in konča s prevodi (kot aplikacijami oziroma prenosi) delitve prebivalstva v skupine ljudi z določenimi značilnostmi, ki jih delijo od drugih skupin. Statistika kot veda o metodah zbiranja in analize podatkov prenaša in razvršča ljudi v skupine in z izborom spremenljivk določa meje med njimi. Ena od najočitnejših značilnosti Južne Afrike, ki prevzame vsakega prišleka, je prav raznolikost ločnic, meja, ki deželo definirajo, jo razdelijo in ji dajo obliko (prim. Christopher, 1994). *Apartheid*, politični sistem, s katerim je njeno prebivalstvo živelo več kot štiri desetletja, je kot koncept "pomensko soroden pikolovski proizvodnji razlik in razdelitev, še posebej razliki, ki je znana kot rasa" (Thornton, 1996: 142). Sistem *apartheid* je bil znan tudi kot posebna vrsta družbene proizvodnje z vizijo "razdelitve in ločenega razvoja vsake od rasnih skupin (bele, črne, indijske in mešane)", kot ga imenuje Južnič (1993: 70). Izvršen je bil v skladu z "masivno in nasilno prostorsko premestitvijo velike večine prebivalstva, ki je sledila racionalnemu, birokratsko vodenemu načrtu popolne razdelitve ljudi glede na pripadnost določeni rasi in kulturi" (Thornton, 1996: 142, prevod J.U). Idejni voditelji *apartheid-a*, ki so, kot navaja Thornton (ibid.), "raso enačili s kulturo", so svoj veliki načrt uresničevali v skladu z veliko zgodbo ("*master narrative*"), ki so se je ljudje lahko naučili v vseh šolah in drugih javnih institucijah, jo povzemali preko izvajanj državnih ritualov in opazovali na sprehodih mimo spomenikov.

Apartheid je bil uradno ukinjen 30. junija 1991. Takrat je namreč parlament (v katerem ni bilo predstavnikov večinskega ljudstva) izglasoval njegovo formalno ukinitvev oziroma ukinil nekaj njegovih temeljnih zakonskih podlag kot npr. zakon o registraciji prebivalstva (*Population Registration Act*), po katerem je moral biti vsak novorojenček rasno klasificiran. Napredek v medčloveških odnosih je razviden iz referendumu leta 1992, na katerem je zmagala ustavna reforma. Kljub uvedbi nove zakonodaje, pa "rasni predsodki, distance in zavesti, ki so dejanska podlaga diskriminacije, ne izginjajo", kot je ugotovil Južnič (1993: 72).

Življenje v Južni Afriki v letu 1999 lahko študenta antropologije iz Slovenije, ki prisega, da sta "raznoličnost kot drugačnost, tujost kot nenavadnost vznemirljiva

¹ Podatki so navedeni glede na poročilo "Census '96" vlade Republike Južne Afrike, objavljenem na južnoafriški strani svetovnega računalniškega omrežja.

pojava v človeški splošnosti" (Južnič, 1991: 173), preseneti z vsakdanjimi reakcijami na drugačnost. Právšnji splošni izraz za izkušnjo Južne Afrike po zakonski ukinitvi rasne ločenosti bi bila lahko identifikacijska panika². Južnič (ibid.) nas pouči, da je "tak način vedenja oziroma reagiranja vir averzije, ki se kaj lahko sprevrže v napadalnost". V velikih mestih Južne Afrike so številni umori, napadi, kraje in posilstva vsakdanja izkušnja.³ Nočni sprehodi po ulicah mest so priporočljivi zgolj z osebnimi stražarji temnejše polti. Ograjeni vrtovi in domovanja ljudi so varovani z alarmnimi napravami, t.i. "Arm Reaction Security". Poprejšnja ločenost razvoja vsake od rasnih skupin se seli na ločenost razvoja vsake od družin. Visoke ograje okrog zavarovanih domov kažejo na paničen strah pred soočenjem z drugačnostjo.

A ljudje z različnimi odtenki v barvi kože so kljub temu prisiljeni živeti drug z drugim in drug prek drugega v zdaj legitimno skupnem, odprtem diskurzivnem prostoru. Prejšnji zakonsko uveljavljen umik od drugačnega, podprt z neprebojno kategorijo rase kot identifikacijske točke, se zdaj odpira v legalno podprto soočenost z drugačnostjo. Južnoafričani danes izumljajo pravila govorjenja in delovanja v skupnih prostorih, kjer se poprej niso srečevali kot enakopravni subjekti ali državljani. Pripadniki različnih etničnih skupnosti v tem odprtem prostoru krojijo nove identitete: če je bila v preteklosti identiteta zgrajena na ločenosti od imaginarnega (temnega ali svetlega), na predstavi o "umazanih črnih" ali "rasističnih Burih", se zdaj načini vedenja ubadajo z realnim, preveč očitnim "črnim" in "belim".

Prihodnost Južne Afrike bo odvisna prav od procesa ponovne samo-iznajdbe njenih prebivalcev. Samo-iznajdba oziroma Foucaultovo "objektiviranje v sorazmerju" (Dolar, 1991: vii) so načini, kako ljudje sami sebe pretvorijo v subjekt. Mogoče jih je misliti sočasno z ostalima dvema objektivacijama: z načinom, ko je človeško bitje postavljeno za predmet vednosti, in z načinom, ko je človek postavljen za predmet oblasti (Foucault, 1991; Dreyfus in Rabinow, 1982). Človek kot predmet oblasti je objektiviran skozi proces ločitvenih praks. Ločitvene prakse so v primeru Južne Afrike temeljile na varni in izredno očitni razliki med nami in njimi, belimi in črnimi.

Nadaljnje razmišljanje: kratek sprehod po antropološki disciplini ob začetku 21. stoletja

Tudi antropologija kot disciplina, ki išče skupno v raznolikem, je na začetku novega tisočletja ujeta v proces ponovne samo-iznajdbe. Skozi razumevanje Foucaultovih dimenzij konstitucije subjekta (vednost/oblast/subjekt), je lahko tudi antropologija mišljena kot subjekt v smislu, da antropologi danes beremo svoje predpostavke za nazaj in se prepoznavamo kot subjekti specifične vednosti. To

² Izraz identifikacijska panika povzemam po Južniču (1993: 173), ki paniko postavi ob bok strahu in norosti in jo določi kot "nenadno zbežanost, zmedo, brezglavost in nepremišljenost".

³ Med leti 1989 in 1994, kot poroča Thornton (1996), je število oboroženih ropov naraslo za 98%, število umorov pa za 48%.

prepoznavanje zaznamuje naš pogled na svet, vpliva na antropološko prakso in določa pristop k ljudem znotraj te prakse.

Antropološke teorije so lahko predstavljene kot zaokroženi miselni sistemi, postavljeni v določen čas in pripisani ustanovitelju (avtorju) ter poimenovani kot evolucionizem (Morgan), funkcionalizem (Malinowski), strukturalizem (Levi-Strauss) itd. Misel, ki sledi toku zgodovine, razvršča antropologe in njihov pogled na svet v kategorije ter jih predstavlja preko antropoloških konceptov. Ista misel danes razvršča t.i. nove smernice v antropologiji z oznakami post-, torej po (spet zgodovinsko umeščenih) predhodnih miselnih tokovih, in jih razume kot derivate poprejšnjih.

Antropološke teorije pa si lahko predstavljamo tudi brez znanih izvorov ali meja, brez znanstvenih kategorij in konceptov. Lahko jih mislimo kot naplavine velikega oceana vednosti. Ne sledijo že znanemu in se ne konstruirajo kot nasledek določene vednosti, temveč se znajdejo na obali zgolj za trenutek, preden jih ponoven val zaobjame in vrže nazaj v plitvino. Misliti najnovije smernice v antropologiji zahteva misliti in delovati v drugačni realnosti, gre za epistemološki in ne historični preskok. Označevanje teorij z oznakami post- v tej resničnosti zato ne vzdrži. Če je Levi-Strauss "pisal strukturalizem", ga je pisal zato, ker je doživljal in prepoznaval svet z določene pozicije. Antropologi danes ne pišejo s pozicij "po" ali "onkraj"; svet prepoznavajo prek specifične človeške pogojenosti.

Antropologija kot vednost in subjekt se nam lahko razkrije prek geneološkega mišljenja. Geneološko mišljenje v nasprotju z zgodovinskim poskuša "zabeležiti singularnost dogodkov izven monotone finalnosti" (Dreyfus in Rabinow, 1982: 106). V takšnem prepoznavanju sveta ni določljivosti, zakonov ali metafizičnih končnosti. Znanja kot logične in zaokrožene teorije izginejo; premik zaznave pa osvobodi in razkrije doslej nevidne vednosti o svetu.⁴ Prvenstvo izvorov in nespremenljivih resnic je uničeno; izvori spoznanja se osnujejo in razpršijo v vsakem trenutku.

Čemu bi se antropologi posluževali takšne metode? Čemu bi uničevali akumulirano znanje v nenehnem procesu samo-izpraševanja in iznajdbe? Po t.i. kvantnem preskoku (Lukšič, 1999) se vprašanji ne zastavljata več oziroma jih ni več mogoče zastavljati. Antropologi se ne poslužujejo metod spoznavanja za predstavljanje objekta raziskovanja; metoda namreč postane mišljenje samo, ki sledi dogodkom in njihovi lastni logiki.⁵ Ne gre tudi za nekakšno uničevanje poprejšnjih idej velikih avtorjev, kajti v deželi znanosti ni več kralja, ki bi ga bilo mogoče na-

⁴ *Analogija z dognanji kvantne fizike se nam na tem mestu kar ponuja. Kaj se dogaja z resničnostjo po kvantni teoriji nam ilustrativno ponazori Griggon (cit. po Žižek, 1996: 226, prevod J.U.): "Najprej se pojavi elektron, skoči iz vakuumu koz zajec iz čarovnikovega klobuka. Potem potuje naprej, po kratki razdalji v času, preden spozna svojo napako, prepozna lasten ne-obstoj, se obrne in potopi nazaj, tja, odkoder je prišel." Žižek (ibid.) zaključuje, da se tako odpre prepoznavalcu popolnoma nova domena, domena psevdodživega, ki v sebi nosi čisto potencialnost skrivnih dogodkov; le-ti se dogodijo v hipu negotovosti, v hipu, ko "univerzum pogleda stran".*

⁵ Tudi "metodo" Hanne Arendt oriše Ernst Vollrath, eden izmed njenih interpretov, kot mišljenje samo (Jelušič, 1996: xii).

domestiti.⁶ Le tako se lahko uresničuje nenehna geneologija antropološkega diskurza.

Zakaj se med "akademiki", ki jih povezuje oznaka "post-modernistični", kot virus širi skeptičnost do moralnih in političnih idealov modernizma in razsvetljenstva? Nezaupanje izvira iz razočaranja nad oblikami življenja na Zemlji, ki kljub obljubam osvoboditve še vedno povzročajo vojne, oboroževanje, uničevanje okolja in ekonomsko izkoriščanje; nad oblikami življenja, ki "Druge" (ženske, ne-kristjane ali ne-bele) še vedno postavljajo v drugorazredni moralni in politični položaj; nad oblikami, ki spodkopavajo korenine solidarnega sobivanja v imenu tržnega zaslužka in tekmovalnosti. Vzorce vedenja, ki povzročajo takšne življenjske oblike, lahko iščemo in najdemo v hvalospevu Descartesovega cogita, "dialektiki razsvetljenstva" (prim. Habermas, 1988: 83 in dalje), v "modernem kartezijanskem horizontu" oziroma "moderne zgodovinski strukturi" (prim. Debeljak, 1989: 76). V tem horizontu se človek osvobodi kozmološkega, samoumevnega pojmovanja sveta, to pa pomeni, da lahko zaupa le avtoriteti razuma. Razum določi prepoznavne objekte spoznavanja, se poslužuje jezika za njihovo določitev oziroma se varno umesti v "brisanje diskurzivne realnosti"⁷ (Foucault, 1991: 17). Zaradi strahu pred "težko, zastrašujočo materialnostjo" diskurza (ibid.: 4) ki je strah pred norostjo⁸, se razum zateče v objekte prepoznavanja, ki vzpostavijo subjekt prepoznavanja. Subjekt se zgradi na podlagi razlikovanja od objekta; ni več identitete brez razlike.

Delitev med objektom in subjektom je pripisana Descartesu (Tweyman, 1993). A Descartes (po Tweyman, 1993: 49) med meditacijami ni upošteval človeškega delovanja, temveč zgolj vedenje o svetu. Človek, ki predstavlja združitev akcije kot delovanja in vedenja, kot umestitve v določeno realnost, je lahko Cervantesov Don Kihot, ki je malo spal in veliko bral, "zato so se mu posušili možgani in pamet mu je šla po vodi... Resnično, ko je bil že čisto ob pamet, mu je šinila v glavo najbolj nenavadna misel, kar si jih je kdajkoli izmislil kak norec na svetu, misel namreč, da je prav in potrebno, če za povečanje svoje časti, pa tudi v prid državi, gre za popotnega viteza, jo s svojim orožjem in konjem mahne križem po svetu za dogodivščinami in počenja vse tisto, kar so, kot je bral, počenjali popotni vitezi, namreč maščuje vsakršne krivice ter išče priložnosti in nevarnosti, ki si bo v njih, ko jim bo kos, pridobil nesmrtno ime in sloves" (Cervantes, 1988: 25, 1). Don Kihot je bil tako gotov vase in v svojo stvar, da je bil zaradi te gotovosti pripravljen zavreči vse, svojo posest in celo svoje ime. Nor je prav zato, ker je tako identificiran s svojo

⁶ Na tem mestu se navezujem na znano Foucaulovo spoznanje o pravu na zahodu, ki vedno pripada kralju, Foucault (1976: 29-40) se zavzema za to, da pri spoznavanju kralju odsekamo glavo.

⁷ Foucaultovo razmišljanje o zabrisovanju diskurzivne realnosti razumem kot iskanje opornih točk, ko se razum sooči z močmi in nevarnostmi diskurza. Razum poskuša obvladati njegove naključne dogodke, zato diskurz omeji, kontrolira in selekcionira preko določenih postopkov, t.i. izključitvenih sistemov. Prepovedana beseda, razločevanje norosti od razuma in volja do resnice so za Foucaulta tisti izključitveni sistemi, ki delujejo na diskurz od zunaj. Obenem razum določi pogoje njihove uporabe; "nihče ne bo vstopil v red diskurza, če ne izpolnjuje določenih zahtev ali če ni že na začetku za to kvalificiran" (Foucault, 1991: 13).

⁸ Norec je tisti, ki živi v težki in zastrašujoči materialnosti diskurza. "A čim smo noter, do kraja potopljene vanjo, že plavamo v nji in njen pritisk občutimo kot samo spontanost", razloži Žižek (1985: 87).

podobo, da imamo opravka s popotnim vitezom, ki misli, da je popotni vitez. Za to identifikacijo Don Kihot ni potreboval "drugega".

Antropologi, ki poskušajo uiti kartezijanskim koordinatam razuma, stojijo pred podobno nalogo. Ko razpade delitev med subjektom in objektom, se "razkrije področje resnice, prekrito z lastno iluzijo" (Hastrup in Hervik, 1994: 226). Vse Lyotardove (1988) "velike zgodbe" so lahko umeščene v to področje, a segmenti so združeni v celoto šele s priznanjem, da ni vednosti brez procesa delovanja, logika identifikacije prek opozicij pa je razkrita kot "logika subordinacije in dominacije" (Benhabib, 1992: 15). V tem horizontu antropologi morajo postati domorodci, domorodci antropologi; ko nasprotja med zahodom (West) in ostalimi (Rest) razpadajo, ni mogoče več govoriti o centrih in periferijah, marginalnost pa zamenja izsrediščenost.

Antropologi se na tej poti brez oporišč opozicij *cogita* morajo soočiti z "epistemološkim strahom" (Hastrup, 1995: 10) in sprejeti dejstvo, da "mi nimamo identitet, temveč jih ustvarjamo,...in samo ta mit nam omogoča živeti" (Hastrup, 1988: 342). Pozicije, s katerih je mogoče delovati in pisati, so vedno brez trdne osi. Sprehod iz enega dela terena (vasi) na drugega tako lahko razkrije različne oblike 'civilizacij', 'tradicij' ali 'kultur', izsrediščenost pa zabriše marginalnosti, kajti vsi postanemo marginalni v vsakem trenutku. Izkušnja razsrediščenosti postane znana, njena ubeseditev pa ostane problematična.⁹ T.i. literarni preobrat v antropološki misli je mogoče brati kot odsev te izkušnje.

Moje bivanje med ljudmi iz treh vasi Makuleke (Makuleke, Mabilique in Makahlule) na robu Severne province v Južni Afriki, s katerimi sem živela štiri mesece (med avgustom in decembrom leta 1999), je bilo pogojeno s poskusi preseganja opozicij med nami in njimi. Ker je stik z ljudmi bele barve kože v Makulekah redkost in razlike v barvi kože očitne, je bila moja identiteta v vasi vedno in povsod določena prek vednosti o identiteti belega človeka. Oblike vednosti o *valungu* (šangan izraz za belce)¹⁰ so me spremljale na vsakem koraku, ob vsaki dejavnosti. "Tako jaz kot ona sva izginili v pragmatični reflektivnosti predstave, ostalo mi je samo moje telo. Brez jasne definicije sebe moja oseba ni zmoгла biti izražena z besedami. Moja "vseбина" se je porazgubila, ostala je samo izmišljotina za doseganje določenih ciljev" (Hastrup, 1988: 342).

V vasi sem bila določena kot "objekt beli človek" v tolikšni meri, da se je preseganje poslednje opozicije na poti antropološke misli - opozicije med vednostjo in delovanjem - razkrila ne več kot izbira, temveč kot eksistenčna nujnost. Resnič-

⁹ Hastrup (1997: 352) opiše izkušnjo združitve centralnosti in marginalnosti v nenehno spreminjajoči se situaciji kot "položaj radikalnega drugega v odnosu do konceptualnega prostora".

¹⁰ Beli človek ima denar, bogastvo, ki ga skriva. Zato ga je potrebno zaprositi za denar. Omogočena mu je primerna izobrazba, zato je z njim treba ravnati previdno. Izkazovati mu je treba spoštovanje, ker je nepredvidljiv, saj v njegovem svetu veljajo drugačna pravila igre. Težko mu gre zaupati. Nikoli ne bo zmožel razumeti, kaj pomeni živeti na način ubuntu, torej v skladu z afriškim načinom črnega človeka. A beli ljudje so pretkani, zato je njihov cel svet. Za to je odgovoren bog. Belemu človeku je treba slediti. (Vsi stavki so dobeseden prevod izgovorjenih besed med pogovori z "informatorji".) Vednosti o belem človeku so se v Makulekah razkrivale na različne načine: na kliniki je imela medicinska sestra zadržke, ko me je bilo potrebno fizično pregledati, saj bi z dotikom "kršila pravila moje kulture", med šolo iniciacije pa je ena od žena prehodila nekaj deset km samo zato, da bi videla gole bele prsi.

nost skozi mišljenje binarnih opozicij, ki so mi bile na poti vsak dan, je preprosto oteževala zbiranje antropološkega gradiva, torej vključevanje v življenje samo. Edina možnost za opazovanje z udeležbo je postal proces "presejanja, če ne upiranja, zgodovinsko prejetim strukturam vedenja in oblasti" (Knauft, 1996: 166), prakticanje antropologije pa dejavnost, preko katere je mogoče prepoznati "procesualnost v vsakem dogodku" (Hastrup, 1997: 354). Antropološko raziskovanje na terenu je postalo ravno tako pomembno kot rezultati raziskave. Teorij, ki se izoblikujejo skozi takšen proces, ni več mogoče ločiti od praks samih in kot takšne so tudi prepoznane.

Moja predstavitev ljudi iz Makulek poskuša slediti zgoraj opisanemu razmišljanju kot delovanju. Zato njihova "različnost" ni predstavljena skozi globalno delitev Mi/Oni, temveč je predstavljena v specifični kontekst, kjer delujemo le on(a) in jaz. "Informatorji" iz Makulek so vedno komentatorji, postavljeni v določeno situacijo znotraj sveta prisvajanja in obvladovanja pomenov in moči. Nikoli ne nastopajo kot "predstavniki" določenega 'ljudstva', 'spola', 'starostne strukture' ali 'tradicije', pač pa vedno znova komentirajo, se odzivajo in določajo pomene in oblike moči, ki takšne "zastopnike" ustvarjajo.

Ljudje iz vasi Makuleke

Ljudje iz vasi Makuleke, Mabilique in Makahlule glede na antropološko literaturo (Junod, 1962a; Schapera, 1946; Harries, 1987) pripadajo ljudstvu Šangan, klanu Maluleke in mlajši skupini znotraj klana, imenovani Makuleke. Govorijo jezik Šangan (*XiTsonga*). Pred letom 1969 so živeli na območju, znano kot Pafuri (glej Prilogo 1), ki je danes del severnega predela Krugerjevega nacionalnega parka (KNP). Leta 1969 so bili nasilno preseljeni, njihovi domovi požgani, njihova zemlja pa spremenjena v zaščiteno območje v skladu s naravo-varstveno politiko. Nasilna preselitev takrat okrog 3000 ljudi Makulek je sovpadala z ustvarjanjem etnično čistih, ločenih domovin (t.i. *homelands*), torej s politiko ločenosti (*apartheid-a*). Hkrati je omogočila razširitev KNP, ki danes velja za enega turistično najbolj obiskanih nacionalnih parkov na svetu. Številni turisti z vseh koncev sveta tako lahko danes opazujejo in fotografirajo slone, žirafe, opice ali leve iz avtomobilov, ki jih varno ščitijo pred napadi živali, tudi na področju, kjer so se nekdaj rojevali, živeli in umirali ljudje Makulek. Turisti seveda ne ubijajo živali za preživetje, ne ribarijo v rekah Limpopo in Lebvube in ne nabirajo sadežev z dreves, kot so to počeli ljudje Makuleke.

Leta 1994 je demokratično izvoljena južnoafriška vlada na čelu s stranko Afriški nacionalni kongres (*African National Congress, ANC*) sprejela zakon o povračilu pravic do odvzete zemlje (*Restitution of Land Rights Act*). Makuleke so v skladu z zakonom vložili zahtevo za povračilo zemlje na območju Pafuri. Po več kot dveletnih pogajanjih so člani za to priložnost ustanovljene združbe za skupno lastnino (*Makuleke Communal Property Association, CPA*) skupaj z zastopniki nacionalnih parkov v Južni Afriki (*South African National Park, SANP*) podpisali sporazum o lastninski pravici (*Makuleke Land Claim Agreement*). Makuleke so tako ponovno

postali lastniki zemlje na Pafuri območju, a jim je bila v skladu z določili sporazuma onemogočena ponovna naselitev na svoji zemlji. Pafuri je ostal del KNP, t.i. člani skupnosti (*community members*)¹¹ pa so pridobili t.i. komercialne pravice do zemlje.

V času mojega terenskega dela so se demokratično izvoljeni¹² člani izvršilnega odbora CPA (na čelu s poglavarjem) posvečali načrtovanju komercialnega izkoriščanja zemlje. Sestajanje članov je vedno potekalo za zaprtimi vrati, informacije o pogajanjih s številnimi potencialnimi investitorji ali predstavniki vlade (*Department of land Affairs, DLA*) pa so bile med ljudmi obravnavane kot skrivnostni podatki. Člani izvršilnega odbora so se udeleževali t.i. delavnic (*workshops*), ki so jih organizirale državne in nevladne organizacije; usposobili naj bi se v decentralizaciji odgovornosti med pripadniki skupnosti in znotraj državnih ustanov pri splošnem razvoju skupnosti (prim. Matowanyika in Sibanda, 1998: 52). A znanje, pridobljeno med delavnicami, je bilo ponovno umeščeno v domeno skrivnostnega, do katerega preostali prebivalci Makulek (legitimni člani CPA v skladu z ustanovno listino CPA) niso imeli dostopa.

Nezaposlenost je v Makulekah največji socialni problem, s katerim se soočajo predvsem mladi moški, njihove žene (ali dekleta) in posredno otroci. Vrnitev lastninske pravice do "starih Makulek", kot imenujejo območje Pafuri, je zanje pomenilo napoved odpiranja novih delovnih mest znotraj KNP. A njihova pričakovanja so ostajala neizpolnjena. Večina mladih je med prvimi tedni mojega bivanja v Makulekah govorila o nezaupanju do ljudi, izgubljenih sanjah in nevdržnosti položaja mladega (črnega) človeka v vaseh ter z menoj delila sanje o boljšem življenju z elektriko, tekočo vodo, avtomobili in prenosnimi telefoni. "*Raziskava gor ali dol; s tvojim barvnim make-up-om bi ušel daleč, daleč stran. Nad črnim človekom visi prekletstvo. Pojdi, preden se ujameš vanj*"¹³, je začetke mojega terenskega dela iskreno komentiral eden izmed mladih "informatorjev".

Oblast v Makulekah

Moje razumevanje "prekletstva" v Makulekah sem začela z iskanjem "političnega", vzorcev oblasti, ki oblikujejo življenje v vaseh. Moja prva postojanka na poti so bila tradicionalna politična srečanja (*bandla*), sestanki treh starešin (*ndhuna*) iz vasi Makuleke, Mabilique in Makahlule s svojimi svetovalci in starejšimi, uglednimi možmi v vasi. Njihova poročila o dogodkih v vasi (od postavljanja ograj, pogrebov in vzrokov smrti, načrtovanja setve do osebnih zamer med posameznimi družinami)

¹¹ Člani CPA med pogovori ne pozabijo poudariti, da so pripadniki Makuleke "skupnosti" (*community*) in ne pripadniki nekakšnega "plemena" (*tribe*) ali "klana" (*clan*).

¹² Demokratične volitve predstavnikov CPA (ali predstavnikov "civilnih združb" v vasi) potekajo na svojevrsten način. Na "tradicionalnem" političnem shodu (*xividzo*) plemenski starešina (*ndhuna*) predlaga imena potencialnih kandidatov. Moški potrdijo kandidate z glasovi odobravanja, ženske, ki sedijo na tleh, ločene od moških, pa svoje odobravanje izrazijo s ploskanjem.

¹³ Vsi nadaljnji komentarji "informatorjev" iz vasi bodo v mojem besedilu predstavljeni s poševnim tiskom in z navednicami.

nami in zakonskih sporov) so bila obravnavana vsak ponedeljek pod drevesom poleg poglavarjevega vrta. Ženske se *bandla* srečanj niso udeleževale; tudi mladim možem je bil v skladu s "tradicijo" dostop do tradicionalnih sestankov prepovedan, a so kljub temu prihajali in poslušali starejše vsak ponedeljek. Želeli so izvedeti, kako je z njihovimi možnostmi za zaposlitev na območju "starih Makulek"; prišli so na edino mesto, kjer bi informacije o svoji prihodnosti lahko dobili. Starejši možje (predvsem starešine) so se na njihovo prisotnost odzivali z ogorčenjem. Razprave o "razpadu tradicije, splošnem pomanjkanju spoštovanja in neupoštevanju pravil" so bile na dnevnem redu zelo pogosto. Vtis o splošni zmedi glede pristojnosti posameznih "političnih struktur", pravil igre in skrivanja informacij se je še stopnjeval, ko so t.i. predstavniki "civilnih združenj" priznavali, da "nihče več ne ve, kdo v vasi rešuje probleme in kdo je za kaj odgovoren". Tudi t.i. skupna tradicionalna politična srečanja (*xividzo*), ki naj bi bila sklicana za vse ljudi (vključno z ženskami), so se zaključevala s splošnim nezadovoljstvom. Poglavar (*hosi*) se *bandla* in *xividzo* srečanj v času mojega terenskega dela ni nikoli udeležil. Tudi predstavniki izvršnega odbora CPA, ki naj bi v skladu z ustanovno listino na tradicionalnih političnih srečanjih poročali o napredku pri komercialnem razvoju območja Pafuri, tega niso uresničevali.

V nasprotju s splošno zmedo znotraj vse bolj odprtega prostora "tradicionalnih" političnih srečanj, so sestanki "moderna" izvršnega odbora CPA potekali po točno določenih pravilih, z izbranimi člani, predsednikom (poglavarjem), sekretarjem, blagajnikom in posebnim izvrševalcem tekočih zadev¹⁴. Med člani sta, v skladu z določilom listine o ustanovitvi CPA, tudi dve ženski.¹⁵ Predstavniki CPA, ki "znajo združiti moderno in tradicionalno obnašanje", kot jih je opisal eden od nezaposlenih mladcev v vasi, so se redno zbirali za zaprtimi vrati t.i. plemenskega urada (*Tribal Office*). A poročila o vsebini njihovih sestankov, pisana v angleškem jeziku, ki ga večina ljudi v vaseh ne govori ali razume, so ostala varovana kot največja državna skrivnost. Celotna listina o ustanovitvi CPA, ki naj bi bila v skladu z določili razdeljena vsem prebivalcem v vasi, je v predstavah ljudi pridobila naziv "strogo zaupnega dokumenta".

Kako razumeti t.i. "nedemokratičnost" obnašanja predstavnikov CPA, ki se uče "demokracije" na vsaki od t.i. delavnic? Čemu tajnost, skrivni dokumenti in "komunikacijske pregrade" med ljudmi? Kako to, da se novo nastala moderna institucija (CPA), katere namen je zastopati vse pripadnike skupnosti Makuleke pri upravljanju njihove lastnine (prim. CPA Constitution, 1998), pretvarja v združbo za izbrance? Ali gre res za razpad "tradicionalnih" vzorcev političnega odločanja?

¹⁴ Porazdelitev t.i. funkcij (predsednika, sekretarja itd.) je v Makulekah potrebna s kakršnokoli na novo ustanovljeno "organizacijo": tako ima predsednika, sekretarja in blagajnika plesni klub (imenovan "Ma don't care") in podmladek cerkvenega odbora "Faith Apostolic Mission"; celo organizacija otroške zabave zahteva takšno poimenovanje.

¹⁵ Obe ženski sta med našimi pogovori zatrjevali, da sta "emancipirani" in poznata svoje pravice. "Emancipacijo" žena v Makulekah je mogoče razumeti le prek vsakodnevnega opazovanja sporazumevanja med možmi in ženami kot komunikacije, ki ni izražena z besedami. Ker se sestankov CPA zaradi njihove skrivne narave nisem nikoli udeležila, o sporazumevanju med člani in članicami izvršilnega odbora tudi sama ne morem povedati ničesar.

Za razumevanje "tradicionalizacije modernega", kot bi tovrstne prakse imenoval Thornton (1999a), je potrebno zapustiti domeno "političnega" v Makulekah, se podatki na prašne vaške poti, med afriško grmičevje, v domove ljudi, v vaške bare, cerkve ali kolibe tradicionalnih vračev (*n'anga*)¹⁶. "Politično" je potrebno prepoznati prek dogodkov, vsakodnevnih gest, besed in delovanj ljudi, ga zoperstaviti "političnim strukturam" in ga pomensko ponovno določiti. V mojem prispevku določam pomen "političnega" tako, da ga umestim v polje "skrivnih vednosti", s katerimi se vedno znova vzpostavljajo položaji poglavarjev (plemenskih vodij), voditeljev šole iniciacije in vračev. "Nosilci politične moči" v Makulekah skupaj z vsem članstvom skupnosti spoznavajo in ustvarjajo resničnost prek določenih oblik vednosti, katerih konstitutivni del so skrivnostne formule (ki so lahko v angleščini spisani dokumenti, skrivna gesla v šoli iniciacije ali vračevski pogovori z duhovi). Ko se polje "političnega" ne zadržuje zgolj v političnih institucijah ("tradicionalnih" ali "modernih"), je mogoč tudi ponoven razmislek o oblasti oziroma oblastnih odnosih.

Oblastni odnosi se začenjajo razkrivati že z učenjem pozdravov in izrazi naslavljanja med ljudmi. Ritual pozdravljanja v vasi odpira vse družbene odnose; besedne zveze in telesni gibi pokažejo, kako ljudje sprejmejo (ali odklonijo) drug drugega. Ljudje s pozdravom odprejo diskurzivni prostor, znotraj katerega se potrdi ali odkloni spoštovanje do določenega "drugega".

V Makulekah je vedno in nujno potrebno pokazati spoštovanje do poglavarja, starejših oseb in staršev. Ženske morajo izkazati spoštovanje moškimi, vsi pa spoštljivo naslavlajo poglavarja. Lahko govorijo za njegovim hrbtom, ga orisujejo kot alkoholika, ne-vernika ali neizobraženca, pa vendar ga bodo ob sprejemu pozdravili s primernimi besedami in gibi. Predvsem se položaj poglavarja¹⁷ v vasi ohranja prek t.i. "praznega prostora", ki vedno spremlja njegovo prisotnost. "Prazen prostor" se vzpostavlja s fizično distanco od ostalih ljudi (med hranjenjem, sprehodi, med zabavami ali sestanki) in omejenim številom ljudi, ki imajo priložnost prihajati z njim v stik (člani družine in starešine), torej z izrazito omejeno in ritualno določeno (besedno) komunikacijo.

Prek tovrstnih izrazov spoštovanja in obnašanja ljudi do poglavarja, se nam razkrije prvi vpogled v oblastne odnose. Thornton (1999b) ugotavlja, da oblasti (moči) poglavarja ne moremo primerjati z oblastjo nosilcev državnih funkcij v moderni državi. Gre za dve različni obliki oblasti: "obliko, ki temelji na *razširitvi vpliva*, in obliko, ki temelji na *verigi ukazov*" (ibid: 15). Tako ukaz v pisni obliki,

¹⁶ V pomanjkanju primernejšega prevoda za izraz *n'anga* uporabljam izraz *vrač za človeka, ki z dejanji in stvarmi, ki imajo nenavadno, skrivnostno moč, vpliva na koga ali pa odvrča nevarnosti in zdravi bolezn.* Pomen je povzet iz Slovarja Slovenskega knjižnega jezika (1994).

¹⁷ Naj na tem mestu omenim, da ima poglavar Joas Makuleke Mugakula uradno štiri žene; dve živita z njim, preostali dve, ki jih redno obiskuje in finančno podpira, pa v vasi. Ljudje (vključno z mladimi možmi) v vasi opisujejo mnogoženstvo predvsem kot način življenja, ki si ga lahko "privoščijo" bogati ljudje (bogat mož lahko plača kupnino za več žena in vzdržuje veliko število otrok). Ker poglavar Makuleke še vedno bije boj za uradno priznanje statusa poglavarja s poglavarjem Mhinga, mu državne oblasti namenijo vsako-mesečno plačilo za opravljanje funkcije starešine (ndhuna) poglavarja Mhinga. Njegova plača je zato precej nižja kot znesek, ki ga prejme poglavar Mhinga, vzdrževanje omenjenega načina življenja pa znatno oteženo.

torej kot zakonska odredba, ne predstavlja tiste sile, na kateri bi oblast temeljila. Oblast, ki določa poglavarjev položaj, je vedno "neizgovorjena, a splošno razširjena moč znotraj domene skrivnostnega, ki lahko pripada vračem, čarovnicam, vodjem šol iniciacije in samemu poglavarju" (Thornton, 1999b: 15). Njihovi položaji so umeščeni v polje vednosti, ki ga vedno znova obnavljajo vsi ljudje.¹⁸ Ne gre torej za to, da bi kot politične ali spiritualne "avtoritete" posedovali eksplicitno znanje ali informacije, ki jih namenoma ne delijo z drugimi ljudmi, kot bi se to zgodilo s skrivnimi podatki v primeru oblike oblasti, ki temelji na verigi ukazov. Poglavar, obkrožen s "praznim prostorom", ne ukazuje ljudem neposredno. Ravno nasprotno, na ljudi vpliva prav s svojo odmaknjenostjo od njih. Skrivnostno delovanje, ki nima podlage v verbalni komunikaciji, postane del procesa odločanja.

"Nedemokratično" obnašanje predstavnikov CPA, na čelu s poglavarjem, se nam tako začne razkrivati v povsem drugi luči. Tradicionalna politična srečanja vaških veljakov, nekdanj zgrajena na avtoriteti skrivnega vedenja, izgubljajo na veljavi zaradi svoje odprtosti in številnosti akterjev. "Prazen prostor" je enostavno zapolnjen, s tem pa porušeno pravilo "spoštovanja tradicije". A to še ne pomeni, da na veljavi izgublja "tradicija". Seli se namreč za zaprta vrata "moderno" organizirane CPA, ne toliko zaradi tega, ker bi predstavljala določeno kontinuiteto s preteklostjo, pač pa zato, ker je "implicitna in nedoločljiva" (Thornton, 1999b: 15). Vsi ljudje v Makulekah imajo o njej svojo predstavo, jo opisujejo, določajo in vedno znova postavljajo ob bok modernim vzorcem vedenja, pa vendar ne more biti nikoli izražena z besedami. "S svojim očetom se enostavno ne pogovarjam, saj ga spoštujem. To je tradicija in nihče je ne more podreti," obupano zakriči eden od mladih in nadvse "modernih" nezaposlenih učiteljev v vasi, potem ko zaključi najino razpravo o posledicah francoske revolucije. Njegov obupani vzklik je dogodek, ki ga je mogoče brati kot učinek tradicije. A čista implicitnost in nedoločljivost ne more povzročiti¹⁹ dogodkov ali dejanj ljudi; delovanje in vidni dogodki (kot učink) imajo svoj izvor v "vsem skupnih oblikah vedenja,...ki jo lahko imenujemo kultura" (ibid.).

Poskusi razumevanja praks, ki naj bi razkrile skrivnosti oblastnih odnosov in domene "tradicionalnega", odkrijejo veliko informacij med afriškim grmičevjem (*bush*²⁰), ki obkroža vse tri vasi (Makuleke, Mabilique in Makahlule) pod nadzorom poglavarja Makuleke. V bush odhajajo dekleta in fantje, da bi bili v skladu s "tradicijo" preobraženi v moške in žene in kot taki opravljali svoje s spolom določene funkcije v vasi. Pomeni, ki jih "predstavniki" nasprotnih spolov pripisujejo iniciaciji, pa razkrijejo raznolikost ustvarjanja "ženske" in "moškega" v Makulekah.

Uvod v šolo iniciacije se začne s sliko, da je življenje v vasi (doma, na prostoru odprtega, kjer vlada red) zgrajeno na meji, ki loči vas od začetka afriškega *bush*-a

¹⁸ Tudi družinski očetje svoj položaj oziroma spoštovanje vedno znova obnavljajo prek "ne-razpravljanja" s svojimi sinovi ali hčerami. Tako je pogovor med očetom in sinom, podprt z argumenti, izraz nespoštovanja do očeta.

¹⁹ Razmišljanje v okviru "vzroka" in "posledice" nas v razumevanju tovrstnih učinkov tradicije ne pripelje daleč: oblast ni pogojena z močjo kot silo, ki deluje in posledično spremeni začetno stanje.

²⁰ V slovenskem jeziku bi bila najbližja, a precej neprimerna beseda za bush grmičevje. V jeziku XiTsonga je bush lahko nhova (območje bližje vasi) ali mananga (ki pomeni dobesedno divjino).

(kjer se začenja prostor nevarnosti in kaosa). Inicijacija (preobrazba deklet in fantov) naj bi se dogodila v *bush*-u, daleč od pogledov domačih, predvsem pa daleč od pozornosti nasprotnega spola. Vstop v šolo iniciacije in podatki, zbrani med pogovori z informatorji lahko izdajo, da je za razumevanje preobražanja deklet v žene ter fantov v moške potrebno pokazati tudi na prostor med "redom" in "kaosom".

Med potekom šole za dekleta ali fante so pravila določena. Potrebno se jim je pokoriti, predvsem pa jih varovati kot skrivnosti. Naučiti se je potrebno skrivnih formul (*khoro*), ki pa "ne pomenijo ničesar, nihče jih ne razume, a prav vsak si jih zapomni", kot razlagajo mlade žene in moške. Voditelji šol iniciacije pokažejo mladcem vse grozote, nevarnosti in skrivnosti znotraj področja "na drugi strani", kot ljudje šolo imenujejo. Skupaj z novinci delujejo v polju vednosti in oblasti, ki je spet "neizgovorjena, a splošno razširjena moč v domeni skrivnostnega" (Thornton, 1999b: 15). Kaos je v domeni skrivnostnega preobražen v red, ki pa ga mladci ne razumejo (kot ne razumejo skrivnih formul) oziroma mu ne pripisujejo pomena. "Tradicija" je ponovno implicitna in nedoločljiva. Zgrajena je na "skrivnostih" in skrivanju skrivnosti pred "predstavniki" nasprotnega spola.

Vsakodnevni sprehod po vasi nam lahko razkrije *učinke* tovrstnih skrivnih moči, ki se kažejo v polju med redom in kaosom. Moški in ženske v tem polju delujejo, so vanj aktivno vključeni, ga komentirajo in mu poskušajo ubežati. Pri tem ženske predvsem fizično delajo, moški pa precej manj. Učinki se kažejo tudi v lokalnih barih, kjer se dekleta prodajajo za steklenico piva, v neželenih nosečnostih ali v negodovanju nad mnogoženstvom, skupaj s sanjami o domovih z elektriko in vodo, o avtomobilih ali mobilnih telefonih. Prepoznati jih je mogoče zato, ker ljudje v Makulekah vedno delujejo v skupnem diskurzivnem prostoru, kjer si ljubimci (prijatelji) "razkrijejo" skrivnosti z "one strani". Za napovedanimi in razkritimi "skrivnostmi" tradicije se pogosto ne skriva prav nič oprijemljivega, njeni učinki pa znajo biti izredno praktične narave.

Tudi vrači (*n'anga*) v Makulekah razkrivajo skrivnosti. V njihovi resničnosti delujejo duhovi, ki so lahko duhovi umrlih prednikov ali drugih ljudstev, ki so prepotovali velike razdalje, da bi uravnavali življenje ljudem. Določeni rituali so potrebni za izgon nezaželenih in sprejem dobrodošlih duhov. Z njimi se je potrebno pogovoriti, jih povprašati za nasvet, poslušati in razumeti njihova sporočila. Najlažje je priti v stik z njimi med sanjanjem ali med izvedbo t.i. rituala bobnanja. Vrača v vasi s pomočjo in obvladovanjem duhov lahko ozdravijo bolezn, razrešijo ali opozorijo na probleme svojih pacientov s tem, ko vržejo kosti in preberejo njihovo govorico, lahko pa tudi preprečijo uroke t.i. čarovnic/kov, ki škodujejo ljudem. Ljudje iz vasi prihajajo k njim tudi, ko "trpijo za boleznijo, ki se ji reče *neza-poslenost*", kot obrazloži *n'anga* iz vasi Mabilique.

V Makulekah je mnogo kristjanov (samo v vasi Makuleke je šest različnih krščanskih cerkva), ki "tradiciji" (prisotnosti in vplivu duhov) poskušajo ubežati. Jezus Kristus jim pomaga pri obvladovanju nepredvidljive resničnosti, v kateri "posameznik lahko zdravi, škoduje ali kako drugače vpliva na drugega brez intervencije besed, pač pa zaradi čustva ljubosumja, jeze ali čistega slučaja" (Thornton, 1999b: 19). V tej resničnosti posameznikov razum ne pripada nujno njemu same-

mu. Čaravnice ali predniki so lahko tisti, ki ga obvladujejo, nesreče pa so učinki domene skrivnostnega, pred katero se je potrebno zavarovati. Kristjani lahko redno zahajajo v cerkev in se javno odrekajo "tradiciji" vračev. A "tradicija" postane še kako prisotna ob večjem in nerazložljivem problemu. Duhovi so del resničnosti in "ko udarijo, si vsak razumen človek poišče najrazličnejše oblike pomoči, da bi se jih ubranil", razloži eden od kristjanov.

Vrača so lahko razumljeni kot tisti, ki obvladujejo prostor med redom in kaosom človeškega življenja, ker hkrati *razumejo* skrivnosti duhov in *delujejo* v domeni skrivnih vednosti. Delujejo v skladu z eno od osnovnih predpostavk "skrivnega": različni duhovi obvladujejo vse ljudi, ljudje so vedno "obsedeni", a z duhovi se je mogoče pogajati in tako obvladati njihovo moč. V resničnosti, ki je poseljena z duhovi, si vrachi ustvarijo pozicijo moči, ker znajo združiti tako vedenje o resničnosti kot delovanje znotraj nje. Duhovi so vedno prisotni v njih samih, saj so vendar kot ljudje.²¹ Potujejo lahko daleč stran, izven Makulek, prečkajo državne meje, a se razkrivajo med političnimi srečanji, v šoli iniciacije, med sprehodi po vasi in med sanjanjem. "Potujoča" znanost, ki jo "tradicionalni" vrachi razvijajo, da bi obladovali učinke obstoja duhov, je nujna za njihovo lastno preživetje, pa tudi za preživetje vseh ostalih ljudi v Makulekah. Delovanje vračev je pragmatična in praktična "spiritualnost", ki ne izhaja iz dualizma subjekt (pacient) in objekt (duh). Takšna delitev bi bila v resničnosti, kjer so duhovi naseljeni v vsakem človeku, ne samo nesmiselna, temveč tudi izredno nevarna.

Zaključek

Antropologija je znanstvena disciplina, ki ob začetku novega tisočletja poskuša razkriti "področje resnice, prekrito z lastno iluzijo" (Hastrup, 1994: 226). Oblast kot moč je nujno in neobhodno povezana s tistim, kar ljudje prepoznavamo kot resnično. Resničnost po razrešitvi dualizma med subjektom in objektom je vedno poseljena z doslej neznanim in povsem drugačnim. Proces "antropologiziranja" na poti k razkrivanju neznanega zato vedno spremlja "epistemološki strah". Proces je delovanje v resničnosti, kjer objekta raziskave ni mogoče izmeriti, popisati in zamrzniti v določenem času in prostoru. Vrača iz Makulek nas poučijo, da "duhovi" nikoli ne naselijo območja izven človeka samega. Tudi "drugačnega" ni več mogoče iskati izven samega antropologa, na eksotičnih krajih ali med predstavniki "drugih" kultur. Takšna delitev, pravijo "drugačni", ni samo nesmiselna, temveč tudi nevarna.

²¹ "Duhovi so kot ljudje," razlaga ena izmed vračic iz Makulek.

LITERATURA

- Arendt, Hannah (1959): *The Human Condition*, New York, Doubleday Anchor Books.
- Benhabib, Seyla (1992): *Situating the Self*, Cambridge, Polity Press.
- Cervantes, Miguel de Saavedra (1988): *Veleumni plemič Don Kihot iz Manče*, Ljubljana, Cankarjeva založba, zv. 1-4.
- Christopher, A. J. (1994): *The Atlas of Apartheid*, London in New York, Routledge.
- Debeljak, Aleš (1989): *Postmoderna sfinga*, Celovec-Salzburg, Založba Wieser.
- Dirks, Nicholas B., Eley, Geoff in Ortner, Sherry B. (1994) (ur.): *Culture/Power/History, A reader in contemporary theory*, Princeton in New Jersey, Princeton University Press.
- Dolar, Mladen (1991): *Spremna beseda, v: Foucault, Michel, Vednost-oblast-subjekt*, Ljubljana, knjižna zbirka KRT.
- Dreyfus, H. L. in Rabinow, P. (1982): *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (1976): *Two Lectures, v: Dirks, N. B., Eley, Geoff in Ortner, Sherry B. (1994) (ur.): Culture/Power/History: A reader in contemporary theory, 29-65*, Princeton in New Jersey, Princeton University Press.
- Foucault, Michel (1991): *Vednost-oblast-subjekt*, Ljubljana, Knjižna zbirka KRT.
- Habermas, Jurgen (1988): *Filozofski diskurz moderne*, Zagreb, Globus.
- Harries, Patrick (1987): *A forgotten corner of the Transvaal: reconstructing the history of a relocated community through oral testimony and song, v: Bozzoli B. (ur.), Class, Community and Conflict, 165-211*, Johannesburg, Ravan Press.
- Hastrup, Kirsten (1988): *Out of Anthropology, The Anthropologist as an Object of Dramatic Representation*, Santa Cruz, University of Santa Cruz.
- Hastrup, Kirsten in Hervik, Peter (1994): *Social experience and anthropological knowledge*, London in New York, Routledge.
- Hastrup, Kirsten (1995): *A passage to anthropology, Between experience and theory*, London in New York, Routledge.
- Hastrup, Kirsten (1997): *The Dynamics of Anthropological Theory*, *Cultural Dynamics*, 9(3), 351-371.
- Jelušič, Vlasta (1996): *Hannah Arendt, Politika kot možnost, v: Arendt, Hannah, Vita Activa*, Ljubljana, Knjižna zbirka KRT.
- Junod, Henri A. (1962a): *The life of a South African Tribe, I. Social Life*, New Hyde Park, New York, University Books INC.
- Junod, Henri A. (1962b): *The life of a South African Tribe, II. Mental Life*, New Hyde Park, New York, University Books INC.
- Južnič, Stane (1993): *Identiteta*, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Knauff, Bruce (1996): *Genealogies of the Present in Cultural Anthropology*, London in New York, Routledge.
- Lukšič, Igor (1999): *Politics between Mechanicism and Quanticism*, neobjavljen članek, prvič predstavljen na kongresu IPSA, Seul 1997.
- Liotard, Jean-Francois (1988): *Postmoderno stanje, Novi sad, Bratstvo i jedinstvo*.
- Schapera, Isaac (1946): *The Bantu-Speaking Tribes of South Africa, An Ethnographical Survey*, Cape Town, Maskew Miller Limited.
- Thornton, Robert (1996): *The potentials of boundaries in South Africa: steps towards a theory of the social edge, v: Werbner, Richard in Ranger, Terence (ur.), Postcolonial Identities in Africa, 138-155*, London & New Jersey, Zed Books Ltd.
- Thornton, Robert (1999a): *What is 'Civil' about 'Civil Society' in Africa? Pretexts: literary and cultural studies, Vol. 8, No. 1, 146-188*.

- Thornton, Robert (1999b): Chiefs: Power in a political wilderness, v: Donald Ray (ur.), Rural Local Government and Traditional Leadership, 2-25, Toronto, Institutional Association of Schools and Institutional of Administration (IASIA).
- Tweyman, Stanley (1993) (ur.): Rene Descartes, Meditations on First Philosophy, London in New York, Routledge.
- Žižek, Slavoj (1985) (ur.): Problemi teorije fetišizma, Ljubljana, DDU Univerzum.
- Žižek, Slavoj (1996): The Indivisible Reminder, An Essay on Schelling and Related matters, London in New York, Verso.
- Werbner, Richard in Ranger, Terence (1996) (ur.): Postcolonial Identities in Africa, London in New Jersey, Zed Books Ltd.

DOKUMENTI

- Communal Property Associations Act of 1996, Act No 28 of 1996, objavljen v: Government Gazette Vol. 371, No. 17205, Cape Town, 22 maj 1996.
- Constitution of the Republic of South Africa (1996): Act No 108 of 1996, As adopted on 8 May 1996 and amended on 11 October 1996 by the Constitutional Assembly.
- Constitution of Makuleke Communal Property Association (1998): V: Makuleke Land Claim Settlement Agreement (1998), Drafted and Published by Deneys Reitz Attorneys, Compiled by Dawie Bosch.
- Makuleke Land Claim Settlement Agreement (1998): Osnutek in izdaja: Deneys Reitz Attorneys in Dawie Bosch.
- Matowanyika, J.Z., Sibanda, H. (1998) (ur.): Missing Links, Reviving Indigenous Knowledge, Proceedings of a Regional Workshops, Regional Institutional Development Programme, IUCN.

Priloga 1: Lokacija Makulek pred letom 1969 in danes

